

3. Drucker P. Post-Capitalist Society. USA: Harper Business, 1993., P. 11.

4. Лютий Т. Культура припад та спротиву. К., Темпора, 2020. 576 с.

Світлана СТОРОЖУК

*Доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlanastorozuk@gmail.com*

КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ЯК ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

В українському інтелектуальному дискурсі психічна травма довгий час залишалася на маргінесі суспільної уваги. Ймовірно, це було спричинено довготривалим перебуванням у складі тоталітарної радянської держави, цензура якої десятиліттями забороняла обговорювати багато проблем, й передусім голод 1932-33 рр., репресії 1937 р., травматичний досвід воєнних років тощо. Ситуація почала поступово змінюватися після здобуття Україною незалежності. Розбудова демократичної держави, супроводжувалася відродженням репресованої історичної спадщини українського народу та розсекреченням частини радянських архівів. Це стало важливим кроком для перегляду українством усталеного погляду на минуле та переосмислення трагічних сторінок своєї історії.

Зникнення цензури й заборонених для публічного обговорення тем уже в перше десятиліття незалежності, на жаль, не супроводжувалося стрімким зростанням суспільної уваги до історичної тематики й тим паче суспільних наслідків травматичного досвіду українства. Ситуація істотно змінилася тільки на початку ХХІ ст. у висліді різкого зростання суспільних розбіжностей, спричинених амбівалентним ставленням українців до тих чи інших історичних подій. Шукаючи відповіді на злободенні проблеми, українські науковці під тиском обставин звернули свій погляд на спомини про історичне минуле, що, як виявилось, продовжує визначати сьогодення. Піднесення означених проблем повертало у поле суспільної уваги феномен колективної травми, наслідки якої, поки що не отримали належного осмислення в українському інтелектуальному дискурсі.

Довготривала маргіналізація травматичного досвіду українства, непослідовна, а часто й фрагментарна історична політика, у єдності зі збройною агресією росії проти України, спричинила до відродження у колективній пам'яті українців споминів про злочини росіян в Україні в різні історичні періоди. Стихійно осмислюючи події сьогодення, українці

все частіше зверталися до трагічних подій свого минулого, пригадували вчинену в різні історичні періоди щодо них несправедливість, тим самим починали репрезентувати себе з позиції вічної жертви. Безумовно, численні сучасні й, що особливо важливо, непоодинокі в історії, злочини росіян в Україні, дають всі підстави для поширення ідеї споконвічного українського страдництва. Однак, зважаючи на наявний дефіцит наукових розвідок присвячених темі колективної травми, сьогодні невизначеними залишаються наслідки такого образу України і для її майбутнього самовизначення у світі, і для завершення війни, і для її майбутніх перспектив.

Відповідь на означені питання одним з перших спробував віднайти англійський історик Арнольд Тойнбі. В опублікованій у 1934 році праці «Дослідження історії» вчений уперше в європейському інтелектуальному дискурсі поставив проблему травмованості суспільства, не актуалізуючи між тим саму проблему травми. Зокрема, розглядаючи розвиток цивілізацій та спільнот крізь призму їхньої здатності відповідати на виклик, А. Тойнбі чітко розрізнив травматичний досвід, який проявляється у неспроможності суспільства реагувати на виклик, й поразку, що постає як один з різновидів виклику, який мобілізує внутрішні сили та потенціал суспільства й стимулює спільноту до реваншу. Водночас учений був цілком свідомий того, що в історії суспільств і цивілізацій, бувають неочікувані й потужні виклики, подужати удар від яких суспільству не вдається, що врешті призводить до поступової його загибелі або ж трансформації у крайову спільноту, підпорядковану іншим внутрішньо стимульованим суспільством [4, с. 59-169]. Інакше кажучи, А. Тойнбі вважає, що травма – руйнує спільноту, тоді як поразка може стати потужним стимулом для активізації її внутрішніх ресурсів та реваншу, а з ним і культурного підйому у майбутньому.

Суголосні думки в кінці ХХ ст. висловив й американський учений Артур Ніл. В опублікованій ще у 1998 році роботі «Національна травма та колективна пам'ять», дослідник зосередив увагу на вивченні соціальних наслідків виняткових та неймовірних, як здавалося до цього, подій. Подекуди, як стверджує дослідник, вони нагадують виверження вулкана, породжуючи «безлад» і стрімкі та радикальні суспільні трансформації. Подібні зрушення привертають увагу усіх без винятку суспільних груп, породжуючи відповідну емоційну реакцію як окремих індивідів, так і всієї громади. Сукупність індивідуальних та колективної реакції на вибухову силу подій, які вражаючи підвалини всього соціального світу, породжує колективну травму [2, с. IX]. Відхилити або проігнорувати травму

суспільство не спроможне, так само як і «дотримуватися відносин доброзичливої зневаги» або «цинічної байдужості» [2, с. 4, 9-10]. Люди розумні, а тому не можуть легковажити тим, що травматична подія вже відбулася, а усталений, зрозумілий та звичний світ їхнього життя зруйнований, а тому надалі слід очікувати соціальних змін, що відкриють чимало нових можливостей [2, с. 18]. Показовим прикладом у цьому контексті, на думку А. Ніла, можуть бути перипетії, що відбулися в американському суспільстві після Громадянської війни, Великої депресії та другої світової війни [2, с. 5].

Попри спроможність травматичного досвіду змінювати суспільство, А. Ніл все ж не схильний ідеалізувати травму, адже стресова ситуація може сприяти згуртуванню, втім нерідко вона здатна спричинити дезорганізацію, породити стан тривоги, гніву, страху, печалі, депресії як окремої людини, так і спільноти і навіть породити соціальний хаос. Уникнути його, як стверджує А. Ніл, можна у процесі повернення до травми через її репрезентацію, покликану усунути соціальне витіснення та повернути в пам'ять травматичну подію [16]. Завдяки свідченню, травматичний досвід поступово перетворюється на спомини, які можуть визначати ідентичність та життя спільноти, проте тільки як трагічне минуле.

Як бачимо, А. Ніл, розглядаючи соціальні наслідки травматичних для спільноти подій, приходять до цілком суголосних А. Тойнбі висновків. Зокрема, обидва дослідники погоджуються з тим, що травматичний досвід виняткових подій, руйнує підвалини усталеного соціального устрою, змушуючи суспільство мобілізувати власні ресурси та призвичаюватися до змін. Утім, якщо спільнота не може віднайти в собі сили для протистояння викликам, що спричинені природними катаклізмами чи соціальними зрушеннями, вона стає приреченою на зникнення.

Загалом же висновки А. Тойнбі та А. Ніла щодо соціальних наслідків травми мають вагоме значення для осмислення травматичного досвіду війни українським суспільством. З одного боку, вже на початку повномасштабного вторгнення росії, українське суспільство мобілізувало всі наявні в нього ресурси для протистояння ворогу, що, як видається, засвідчило його здатність протистояти викликами. Між тим, з іншого боку, дуже складно поки що визначити рівень усвідомлення українцями означених руйнуванням підвалин пострадянського світу соціальних можливостей. А це означає, що соціальні наслідки травми для українського суспільства поки що залишаються невизначеними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоян І.М., Сторожук С.В., Федик О.В. Роль колективної пам'яті в процесі формування національної єдності: український вимір. Гуманітарний часопис. 2018. № 1. С. 11-22.
2. Neal, G. Arthur. National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century. New York, London: M.E. Sharpe, 1998 224 p.
3. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I. etc. Mental health after trauma: individual and collective dimensions. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960). 2022. Vol./ 75 (8), pp. 1924-1931.
4. Тойнбі, А. Дж. Дослідження історії. Том. 1. К.: Основи, 1995. 614 .

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

Доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

Доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
malexiyevets@tnpu.edu.ua

СВОБОДА, БЕРЕЖНІСТЬ, ЛЮБОВ

У пропонованому матеріалі актуалізуємо питання свободи у її вияві природного стану людини як Людини й як частини соціуму. Нинішній час нових планетарних енергій та російсько-української війни – мов точка парадоксу розвитку земної кулі у її всесвітньогалактичному контексті. Однак, саме таке бачення й розуміння дозволяють вийти на вищий рівень осягнення суцього і понять, які знайомі з дитинства й заговорені нинішньою ситуацією в Україні, багатьох країнах світу.

Тож, свободу можна розглядати різно. Понятійно, зазирнувши до електронних носіїв, чи скориставшись послугами штучного інтелекту. Художньо, згадавши сакраментальне Ліни Костенко:

«...я не люблю нещасних. Я щаслива.

Моя свобода завжди при мені» й далі прогортати ряд.

А можна – відчувши її у Собі – цей священний дар, який дозволяє людині чути і називати себе Людиною.